FATİH VE BELLINI

NUSRET POLAT

BEYOĞLU KİTABEVİ
02

FATİH VE BELLINI
NUSRET POLAT

Yayın Yönetmeni
Hikmet Akyüz

Son Okuma
Bilâl Sadi

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Turgut Üneli

©Beyoğlu Kitabevi, 2021

ISBN 978-605-74682-1-5

1. Baskı: Mart 2021

Kitabın tüm yayın hakları Beyoğlu Kitabevi'ne aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.
Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

BEYOĞLU KİTABEVİ
Akyüz Kitap Yayıncılık Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti.
Çukur Mh. Demirbaş Sk. No: 6/3
Beyoğlu / İstanbul
www.beyoglukitabevi.com
Sertifika No: 27977

Baskı
Şan Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Hamidiye Mahallesi, Anadolu Caddesi No: 50
Kağıthane-İstanbul
Tel. (212) 289 24 24
Matbaa Sertifika No: 45170

Bu eser Veysel Aral'ın katkılarıyla yayınlanmıştır.

FATİH VE BELLINI

NUSRET POLAT

NUSRET POLAT

1977 yılında Erzurum-İspir'de doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktorasını Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yaptı. Doktora öğrenciliği sırasında burslu olarak bir sene (2007-2008) Paris 1 Pantheon-Sorbonne Üniversitesinde doktora çalışmalarına devam etti. 2009 yılında "Antik ve Modern Düşüncede İyi Yaşam ve Demokrasi" adlı doktora tezini savundu. 2005-2012 yılları arasında sırasıyla *Gençsanat*, *Plato* ve *Artist* dergisinin editörlüğünü yaptı. Yine bu yıllarda çeşitli sanat ve felsefe dergilerinde birçok yazısının yanı sıra İngilizce ve Fransızcadan yaptığı çevirileri yayınlandı. *Sınırları Aşındırmak – Modernizm ve Çağdaş Sanat* (2017) ile *Güzel ve Yüce – Pisagor'dan Hegel'e Estetik Kültürü* (2019) adlı kitapları yazdı. İstanbul Okan Üniversitesinde öğretim üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz
9

FATİH'İN BATI KÜLTÜRÜNE İLGİSİ

Bizans Bağlamı
15
Batılıların Gözüyle Fatih
31
Fatih'in Antik Yunan'a İlgisi
42
Fatih'in Kütüphanesindeki 'Batılı' Kitaplar
53

FATİH'İN RESİM MERAKI VE PORTRELERİ

Tasvir Yasağı, Heykel ve 'Bizans Etkisi'
65
"Fatih Albümü"
71
Fatih'in Çocukluk Defteri
77
Fatih'in Portreleri
81

BELLINI'NİN İSTANBUL SEYAHATİ

Niçin Gentile Bellini?
125
Bellini'nin Sanatı
128
Venedik ve Bizans
148
Bellini'nin Geldiği İstanbul
"Tam Bir Türk-İslam Şehri" miydi?
154
Bellini'nin İstanbul'da Yaptıkları
175

SONUÇ NİYETİNE:
BAZI DEĞERLENDİRMELER
193

Kaynakça
201
Dizin
209

TEŞEKKÜR

Bu kitabın tohumları, 2016 yılında Emre Zeytinoğlu'nun küratörlüğünde Can Aytekin'le birlikte yaptığımız Tüyap Sanat Fuarındaki "Bellini II. Mehmed'in Portresini Nasıl Yaptı?" başlıklı sergide atıldı. Sergiye hazırlanırken kafamda Fatih Sultan Mehmed ve Gentile Bellini ilişkisini farklı yönleriyle ele alan bir kitap yazma fikri oluştu. Sonrasında kitap için yavaş yavaş kaynakça oluşturmaya başladım. Can Aytekin elindeki tüm kaynakları ve fikirlerini benimle paylaştı. İngilizce literatüre ulaşmam ise o kadar kolay değildi ve bu konuda Maide Kurttepeli ve Emre Kurttepeli cömertçe yardımcı oldu. Ayşe Köksal ve Esra Aliçavuşoğlu metni okuyup değerli tavsiyeler vererek bazı noktalara yeniden bakmaya teşvik etti. Samet Yıldız, kitabın yazılması sürecinde desteğini eksik etmedi. Hikmet Akyüz, Hasan Aksakal ve Turgut Üneli kitabın okurlara ulaşmasını sağladı. Hepsine müteşekkirim.

ÖNSÖZ

Fatih Sultan Mehmed'in Batı kültürüyle ilişkisini, Venedikli ressam Gentile Bellini ve Bellini'nin İstanbul seyahati etrafında ele aldığım bu kitap, Fatih'in Bellini'yi İstanbul'a getirmesi ve portresini yaptırmasının kültürel açıdan önemini anlamaya çalışmanın neticesidir. Bellini Venedik'in en saygıdeğer ressamı olarak İstanbul'a gelmişti ve bu dönemde Venedik, Avrupa modernitesinin temeli olan Rönesans kültürünün oluşmasında belli başlı birkaç merkezden biriydi. Bellini'nin dönemin Venedik sanat kültüründe işgal ettiği dikkate değer konum düşünülecek olursa onun, İstanbul'a gelmesinin önemi üzerinde belki de yeterince ve hakkıyla durulmamıştır.

Başlangıçtaki çıkış noktam, İslami tasvir yasağına Fatih'in uymamasının nasıl mümkün olduğunu anlamaktı. Ama az biraz ilerleyince Fatih devrinin kati surette sadece İslami olanla özdeşleştirilemeyeceğini kolaylıkla gördüm. Elbette Fatih bir İslam sultanıydı ama bu, onun sadece bir yönüdür. Fatih kendisini aynı zamanda açık açık bir 'Roma imparatoru' olarak görüyordu ve bir 'Roma imparatoru' olmanın gereğini yerine getiriyordu. Bellini ve başka İtalyan sanatçılar İstanbul'a gelmişti,

çünkü tüm Roma imparatorları kendi başarılarını gelecek kuşaklara aktarmak için portreler ve zaferlerini anlatan resimler yaptırıyordu – ayrıca bu tavır, dönemin Avrupa'sındaki krallar arasında yeniden moda olmuştu. Fatih'in tavrının arkasındaki temel motivasyon buydu, ama o bir Müslüman olduğu için Roma imparatorlarının yaptıklarını tam olarak yapmıyor, seçici davranıyordu. Örneğin tasvir yasağı açısından daha kabul edilebilir Batılı tarz natüralist portresini yaptırıyor, ama büstünü ya da heykelini yaptırmıyordu. Buna karşılık, Bizans imparatoru Justinianus'un at üstündeki heykelini Topkapı Sarayında muhafaza ediyordu.

Birinci Bölümde Fatih'in Batı kültürüyle ilişkisinin ne tür amaçlar uyarınca hangi boyutta cereyan ettiğini göstermeye çalıştım. Acaba, Halil İnalcık'ın dediği gibi "Fatih'in Hıristiyan dünyaya ilgisinin tek sebebi, Roma ve İtalya fatihi ve yöneticisi olma isteği"[1] miydi, yoksa Peter Burke'ün yazdığı gibi Fatih aynı zamanda, Avrupa'da ortaya çıkan yeni kültürel formlara ilgi duyan birisi miydi?[2] Bu soruyu sadece Fatih'in güncel Avrupa kültürüyle olan münasebeti üzerinden değil, Antik Yunan, Bizans ve Hıristiyanlıkla da ilişkisini ele alarak cevaplamaya çalıştım. Özellikle "Bizans Bağlamı"ndan Osmanlı'yı ve Fatih'i soyutlamanın mümkün olmadığı üzerinde durdum.

İkinci Bölümde, Fatih'in Batı tarzı resim sanatına ilgisini ve İtalyan sanatçıların yaptığı portrelerini ele aldım. Fatih burada, Batı ve Doğu resim sanatını ayrım yapmadan benimseyen ve seven büyük bir sanat hamisi olmanın ötesinde, en azından çocukluk ve ilk gençlik yıllarında Batı tarzı figüratif resmi icra

---

1. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2014, s. 189.

2. Peter Burke, *Avrupa'da Rönesans–Merkezler ve Çeperler*, çev. Uygar Abacı, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 59.

etmek isteyen bir 'ressam' olarak karşımıza çıkar. *Fatih'in Çocukluk Defteri* ile İtalyan ve 'Türk' sanatçılar tarafından yapılan Rönesans tarzı portreleri, onun Batı kültürüyle ilişkisinin niteliği ve boyutu hakkında bize fikir vermektedir. Portrelerinin ikonografik analizi ise Fatih'in Avrupa kültüründe işgal ettiği imge ve yeri açığa çıkarır.

Üçüncü ve son bölümde ise doğrudan Gentile Bellini'nin sanatı üzerinde duruyorum. Onun Venedikli bir sanatçı olarak sadece Fatih için yaptıklarını değil, genel hatlarıyla sanatını ele alıyorum. Ayrıca yaşadığı Venedik ile geldiği İstanbul'un mimari-kültürel görünümüne, Venedik ile Bizans dönemi Konstantinopolis'i ilişkisine ve ilişkinin Osmanlı İstanbul'unda aldığı hale bakıyorum. Bu bölüm, Bellini'nin geldiği İstanbul'un örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar'ın iddia ettiği gibi "tam bir Türk (İslam) şehri" olup olmadığı üzerine bir tartışmayı da içeriyor. Bu tartışma, Fatih devrinin sahip olduğu kültürel heterojenliğe ve kozmopolit yapıya işaret etmek suretiyle, bugünün Türkiye'sindeki Osmanlı kültürü tartışmalarına katkıda bulunmayı hedefliyor.

FATİH'İN
BATI KÜLTÜRÜNE İLGİSİ

BİZANS BAĞLAMI

Rönesans Avrupa'sının dikkate değer entelektüel figürlerinden biri olan Trabzonlu Georgios (Georgios Trapezuntios) 1466'da Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı ikinci mektubunda şöyle sesleniyordu: "Bilgeliğin hakkıyla senin Romalıların (Bizanslıların) imparatoru olduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Zira imparatorluk başkentini yasal olarak elinde tutmaktasın. Çünkü Roma (Bizans) İmparatorluğunun başkenti İstanbul'dur. Bu kenti elinde hakkıyla tutan kişi, imparatordur. Sözünü ettiğim taht, kılıcın sayesinde insanlar tarafından değil, Tanrı tarafından sana bahşedilen bir tahttır. Yani sen Romalıların meşru imparatorusun... Ve Romalıların imparatoru olan, aynı zamanda yeryüzünün imparatoru olur."[1] Georgios'un sözleri, Osmanlı tarihini tüm eğitim hayatı boyunca Türk ve İslam kavramları çerçevesinde öğrenen bizler için ilk anda şaşkınlık vericidir. Bir de Fatih'in hizmetinde çalışmış Costanzo da Ferrara tarafından 1481'de yapılan Fatih madalyonu üzerinde Sultan için *Bizantii Inperatoris* (Bizans İmparatoru) unvanının kullanıldığını görmek, Bizans teriminin ortalama düzeydeki ortak algıda hâlâ pek hoş çağrışımlar yapmadığı ülkemizde kafaları bütünüyle karıştırır. Oysaki ne Georgios basit bir retorik övgü düzüyordu ne de Costanzo bir sanatçı olarak hayalgücüne başvurup fantezi yaratıyordu. Fatih, İstanbul'un fethinden hemen sonra Paleologos Hanedanının bazı yönetici seçkinlerini himayesine alarak *Kâyser-i Rum* (Roma İmparatoru) unvanını benimsemiş, böylece Bizans'ın sahip olduğu tüm hakların meşru mirasçısı olduğunu

---

1. Trabzonlu Georgios'tan akt. Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, çev. Volkan Aytar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 36. Başka bir kaynakta bu sözler Georgios Amirutzis'e atfedilmiştir: Molly Greene, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 31.

ilan etmişti. *Kâyser-i Rum* unvanının Fatih için ne ifade ettiğini, onun Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'ya gönderdiği Kirmânî adlı elçisinin şu sözünden rahatlıkla anlayabiliriz: "Benim hükümdarım kayserlerin altın tahtı üzerinde oturuyor."[2] Galata ahalisine verdiği fermanda Bizans'tan alınan *efendi* unvanını kullanan[3] Fatih, Rum Ortodoks patrikliği makamına da kendi beratıyla bir patrik seçmişti.[4] 6 Ocak 1454'te patrik atanan Gennadios Skolarios için yapılan "tören aynı Bizans İmparatorluğundaki gibi yapılmıştı. Bizans İmparatorunun rolünü üstlenen Fatih, Gennadios'a görevlerinin simgelerini takacak ve 'seleflerinizin yararlandığı tüm ayrıcalıkları koruyabilirsiniz' diyecekti."[5]

İstanbul'un fethinin 500. yılı münasebetiyle basılan bu hatıra pulunda Fatih Sultan Mehmed'in Gennadios Skolarios'a patriklik makamını verişi gösteriliyor.

---

2. Akt. Halil İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hâkimi, Kâyser-i Rum Fatih Sultan Mehemmed Han*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 756. Bir başka örnek ise 1473'te İran'ın Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı yenen Fatih'in, Osmanlı vakayinamelerinde "Kâyser-i Rum/İskender", Uzun Hasan'ın ise "Kisra-yı Acem/Dara" olarak geçmesidir. Gülru Necipoğlu, "Visual Cosmopolitanism and Creative, çev. Artistic Conversations with Renaissance Italy in Mehmed II's Constantinople", *Muqarnas, An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World* içinde, der. Gülru Necipoğlu, Cilt 26, Brill, Leiden-Boston, 2012, s. 19.

3. M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 169-170.

4. Halil İnalcık, *a.g.e.*, s. 755.

5. Dimitri Kitsikis, *a.g.e.*, s. 98.

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi girişinin yan duvarında bulunan, 1980'den sonra yapılmış, Fatih Sultan Mehmed'in Gennadios Skolarios'a seleflerinin sahip olduğu tüm ayrıcalıklara sahip olduğunu söyleyen patriklik beratını verişini tasvir eden mozaik pano.

Costanzo da Ferrara, *Osmanlı Soyundan Sultan Mehmed Bizantii Inperatoris* (Bizans İmparatoru), 1481, Bronz, çapı 11,9 cm, Ashmolean Museum, Oxford Üniversitesi, İngiltere.

Fatih, İstanbul'u aldıktan ve başkent yaptıktan sonra şehrin tarihsel kozmopolit kültürüne sahip çıkmıştı. Topkapı Sarayı Osmanlı'nın kozmopolit yapısının odak noktasıydı. Fatih'in Çandarlı ailesinin devlet yönetimindeki hegemonyasına son vererek yönetici elitini oluşturan vezirlerini, çoğunlukla "kul" tabir edilen devşirme Hıristiyanlardan seçmesi Topkapı Sarayını ister istemez çok-kültürlü bir yapıya dönüştürüyordu. Fatih'in veziri azamları arasında sadece, Osmanlıların muhtemelen "İran'da yerleşen Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın Anadolu üzerinde nüfuz ve üstünlük iddialarına karşı"[6] bir hamle olarak Oğuz Boyundan geldiği tezini ortaya atan Karamanî Mehmed Paşa doğuştan Müslümandır.[7] 1453-1515 yılları arasında göreve gelen on beş Osmanlı veziri azamından sekizi Bizans ya da Balkan soylusu, dördü devşirme kökenliyken, sadece üçü Müslüman Türktü.[8] Gülru Necipoğlu'nun vurguladığı gibi, Bizans sonrası Osmanlı İstanbul'una gelen gayri Müslim tebaa ve Avrupalı ziyaretçiler için Topkapı Sarayı pek de 'yabancı' sayılmazdı.[9] 1456-68 ve 1472-74 yıllarında veziri azamlık yapan Mahmut Paşa (Angeloviç) Bizans-Sırp aristokrasisindendi ve Hıristiyan kardeşi Sırbistan "büyük voyvadası"ydı.[10] Rum Mehmet Paşa bir Yunandı ve Anadolu Selçuklu Hanedanından bir sultanla evliydi.[11] Son Bizans Paleologos imparatoru Konstantin'in üç yeğeninden ikisi olan Has Murad Paşa ve Mesih Paşa "önemli askeri ve idari mevkilere gelerek Osmanlı iktidarının zirvesine

---

6. Halil İnalcık, "Mehmed II", https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-ii.
7. Gülru Necipoğlu, *a.g.m.*, s. 22.
8. Karen Barkey, *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar–Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektif*, çev. Ebru Kılıç, Versus, İstanbul, 2011, s. 113.
9. Gülru Necipoğlu, *a.g.m.*, s. 2.
10. Karen Barkey, *a.g.e.*, s. 113.
11. Gülru Necipoğlu, *a.g.m.*, s. 2.

yükselmişlerdi."[12] Trabzon, Mora, Bosna ve Eflak prensleri Topkapı Sarayında gözetim altında ikamet ediyordu. Fatih'in Hıristiyan üvey annesi Mara Brankoviç Sırp bir prensesti ve Celje Kontu Ulrich ile evli olan kız kardeşi Katerina, 1452'de Roma'da Papanın taç taktığı son Kutsal Roma İmparatoru olan III. Frederick'in yengesiydi.[13] Bu aristokrat elite, Fatih'in Hıristiyan Bizans imparatorlarının meşru mirasçısı olduğunu savunan hizmetindeki tarihçi Kritovulos'tan[14] filozof Amirutzis'e, hakkında Yunanca kaynaklarda "archon" ve Francesco Filelfo'nun Fatih'e yazdığı 15 Mart 1454 tarihli mektupta[15] "sekreteriniz" olarak bahsedilen Dimitrios Apokaukos Kiritzis'ten Sultanın "Yargıcı ve Büyük Emin"i unvanlı Nikolas İsidoros'a,[16] Yahudi-İtalyan hekim Gaetalı Jacopo'dan meşhur Bizanslı hümanist filozof Theodoros Gazis'in yeğeni "Murad Rim" adıyla çağrılan kâtip Atinalı Harmonios'a[17] birçok âlimi eklediğimizde, Topkapı Sarayındaki tüm bu Batılı ve Rum seçkinlerin bir taraftan Batıyla diplomatik ilişkiler kurulmasında aracılık ettiğini, diğer taraftan da Bizans ve Batı kültürünün saraya nüfuzuna vesile olduğunuı görürüz.[18]

---

12. Karen Barkey, s. 113.

13. Gülru Necipoğlu, *a.g.m.*, s 2.

14. Nevra Necipoğlu, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins: Politics and Society in the Late Empire*, Cambridge University Press, 2009, s. 11.

15. 15. yüzyılın ünlü hümanistlerinden biri olan Francesco Filelfo bu mektubu, İstanbul'un fethinde Osmanlılara esir düşen kayınvalidesi Manfredina Doria'nın serbest kalması için Fatih'e yazmıştır. Julian Raby, "Cyriacus of Ancona and Ottoman Sultan Mehmed II", *Journal of the Warburg and Courtland Institutes*, Cilt XLIII, 1980, s. 242.

16. Julian Raby, "Mehmed The Conqueror's Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers* C. 37, Harvard University Press, 1983, s. 25.

17. *A.g.m.*, 27.

18. Fatih'in sarayına bu kadar çok Hıristiyan soylu alması elbette, Avrupa üzerinde kurmak istediği egemenlik için yumuşak bir güç oluşturmak amacıylaydı. Fakat biz burada işin kültürel kısmı ve sonuçları üzerinde duruyoruz. Fatih'in bu bağlamdaki siyasi amaçları Karen Barkey tarafından çok güzel ifade edilmiştir: "Osmanlı yönetimine bu kadar çok Hıristiyan soylusunun alınması, kuşkusuz kurumsal olarak benimsenebilecek akıllıca bir politikaydı. Sembolik düzeyde bu, Osmanlılar açısından Avrupa sahnesine girişlerini meşrulaştırmalarına yarayacak; yalnızca fetihlerle, zorbalıkla ya da esaretle değil, fethedi-

Topkapı Sarayının kozmopolit çok-kültürlü yapısı elbette birdenbire ortaya çıkmadı. Osmanlıların Bizanslılarla kültürel etkileşime girmesi Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde başlar. Bilindiği gibi Osman Bey, "Hıristiyan savaşçılarla bağlar kurmuş, Hıristiyan dostlar edinmiş; tekfurlarla, Hıristiyan köylülerle ilişkiler kurmuştu."[19] Osman Bey ve Orhan Bey zamanında Bitinya bölgesi (Bursa ve çevresi) Osmanlıların eline geçince Bizans yönetici sınıfının üyeleri de Osmanlı saflarına katılmaya başladı. İstanbul patriğinin İznikli Hıristiyanlara mektup yazarak inançlarından vazgeçmemeleri çağrısında bulunması[20] boşuna değildi. Hıristiyan kalmaya devam edenler olduğu kadar Müslümanlığa geçenler de vardı. En iyi bilinen örnekler, Osmanlı yönetiminde yüksek konumlarda yer alan Bizanslı Köse Mihal ile Batılı kaynaklarda "Katalan kökenli ya da Aragonlu din değiştirmiş bir Hıristiyan"[21] olarak tanımlanan Evrenos Beydir. Hatta Batı Avrupa kaynaklarına göre Mihaloğulları ve Evrenosoğulları, Osmanlı Devletinin kuruluşunda en az Osmanoğulları kadar bir ağırlığa sahipti.[22] Türk tarihçiler bu türden iddiaları pek ciddiye almazlar, fakat bu başka bir tartışma konusudur. Burada bizim açımızdan önemli olan, Osmanlıların başından beri Ortodoks Hıristiyanlarla birçok durumda ciddi bir işbirliği içine girdiği,

---

len halkların üst düzey liderlerinin imparatorluğa dahil edilmesi, kabul edilmesi yoluyla Avrupa sahnesine girmelerini sağlayacak dikkat çekici bir ideolojik ve jeopolitik hamleydi. Avrupa'yı derinden fethedecek, Hıristiyanlarla birlikte yöneteceklerdi. Osmanlılar böylelikle, Bizans medeniyetinin doğal mirasçıları oldukları sinyalini veriyorlardı kuvvetle. Bunun, Bizanslı elitlerin kurumsal sürekliliği sağlamasına izin vermekten daha iyi bir kanıtı olamazdı; yükselmekte olan Osmanlılar, Bizanslı çağdaşlarıyla bağlantılıydılar. Sultan birçok iyi niyet jestiyle, Avrupa'yla dışarıdan bağlantısı olan farklı cemaatlere hitaben, onları uzun zamandır sahip oldukları ayrıcalıkların gereğini yerine getirileceğine ikna etmek için uzlaşmacı ve yatıştırıcı bir dil kullanmıştı" Karen Barkey, *a.g.e.*, s. 115.

19. *A.g.e.*, s. 70.

20. *A.g.e.*, s. 73.

21. *A.g.e.*, s. 71.

22. *A.g.e.*, s. 69.